

Грищенко В.Ф.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління,
Сумський державний університет

Грищенко І.В.,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри управління,
Сумський державний університет

ЕКОЛОГІЧНО-ЕКОНОМІЧНІ КОНФЛІКТИ У ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПРОТИДІЇ

Грищенко В.Ф., Грищенко І.В. Екологічно-економічні конфлікти у туристичній галузі України: концептуальна модель протидії. У статті досліджено фактори прояву екологічно-економічних загроз і небезпек у туристичній галузі України. Встановлено, що питання, пов'язані з побудовою концептуальної моделі протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України, потребують детального дослідження. Побудовано концептуальну модель протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України. Проведено аналіз найважливіших кроків, які необхідні для протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України. Виявлено, що практична реалізація таких планів у господарській практиці вимагає прийняття відповідно спрямованих рішень на всіх без винятку рівнях управління економікою країни.

Ключові слова: туризм, потенціал, управління, загроза, небезпека, екологічно-економічна безпека, концептуальна модель, протидія, екологічні та економічні конфлікти.

Грищенко В.Ф., Грищенко І.В. Эколого-экономические конфликты в туристической отрасли Украины: концептуальная модель противодействия. В статье исследованы факторы проявления эколого-экономических угроз и опасностей в туристической отрасли Украины. Установлено, что вопросы, связанные с построением концептуальной модели противодействия эколого-экономическим конфликтам в туристической отрасли Украины, требуют подробного исследования. Построена концептуальная модель противодействия эколого-экономическим конфликтам в туристической отрасли Украины. Проведен анализ важнейших шагов, которые необходимы для противодействия эколого-экономическим конфликтам в туристической отрасли Украины. Выявлено, что практическая реализация таких планов в хозяйственной практике требует принятия соответствующих направленных решений на всех без исключения уровнях управления экономикой страны.

Ключевые слова: туризм, потенциал, управление, угроза, опасность, эколого-экономическая безопасность, концептуальная модель, противодействие, экологические и экономические конфликты.

Gryshchenko V.F., Gryshchenko I.V. Ecological-economic conflicts in the tourist industry of Ukraine: a conceptual model of counteraction. Environmental-economic threats and hazards in the tourist industry of Ukraine are investigated in the article. It has been established that issues related to the construction of a conceptual model for counteracting environmental and economic conflicts in the tourism industry in Ukraine require detailed research. A conceptual model for counteracting environmental and economic conflicts in the tourism industry in Ukraine is designed in the article. The analysis of the most important steps that are necessary for counteracting ecological and economic conflicts in the tourism industry of Ukraine is conducted. It has been found that the practical implementation of such plans in economic practice requires the adoption of appropriately directed decisions for all, without any exception, levels of the country's economy management.

Key words: tourism, potential, management, threat, hazard, environmental-economic safety, conceptual model, counteracting, environmental and economic conflicts.

Постановка проблеми. Серед безлічі питань, вирішення яких сьогодні як на міжнародному, так і на локальному рівнях вимагає найбільш детального вивчення і теоретичного узагальнення, доцільно виділяти питання протидії екологічно-економічним конфліктам, а також їх вплив на сталий розвиток туристичної галузі України. Ми вважаємо, що актуальність дослідження питань протидії екологічно-економічним конфліктам, перспектив екологізації та сталого розвитку туристичної галузі України обумовлена перш за все необхідністю оптимізації шляхів включення України у

світові глобалізаційні процеси, а виняткове значення ці відносини мають у забезпеченні сталого економічного зростання нашої держави в умовах євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження прояву екологічних та економічних загроз і небезпек в управлінні національним господарством присвячені чисельні праці таких авторів, як, зокрема, О.Ф. Балацький [1; 2], В.О. Бараннік [3; 4], З.С. Варналій [5], В.М. Геєць [6], З.В. Герасимчук [7], Л.С. Гринів [9], Б.М. Данилишин [11], В.В. Дергачова [12; 13], М.І. Долішній [14], С.І. Дорогунцов [15],

О.Ю. Древалі [16], С.М. Козьменко [18], В.С. Кравців [19], М.Т. Мелешкин [20], Л.Г. Мельник [21; 22], Є.В. Мішенін [23], В.І. Мунтіян [24], І.В. Недін [25], В.В. Сабадаш [26], С.К. Харічков [29], М.А. Хвесик [30], Є.В. Хлобистов [31].

Водночас подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з побудовою концептуальної моделі протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України. Ми вважаємо, що з науково-практичної точки зору ця проблема залишається недостатньо дослідженою та вимагає нових підходів до розробки стратегії екологізації туристичної галузі України.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є побудова концептуальної моделі протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України.

Виклад основного матеріалу. Результати проведеного нами дослідження дають підстави стверджувати, що сьогодні в Україні діє ціла низка об'єктивних обставин екологічно-економічного характеру, які суттєво ускладнюють реалізацію проектів сталого розвитку туристичної галузі. Практично повсюдно та досить різко скорочуються інвестиції в основний капітал, а це може призводити до прискореного старіння основних фондів, які і так зараз, згідно з різними оцінками, зношені більш ніж на 60% і не можуть відповідати новим завданням сталого розвитку туристичної галузі. Також відзначається, що наша країна витрачає свій природно-ресурсний потенціал, що провокує виникнення все нових і нових екологічно-економічних конфліктів у туристичній сфері. Так, автор роботи [28, с. 72–73] підкреслює, що «негативною рисою економічної стратегії України на макrorівні є небезпечно низьке значення експорту продукції кінцевого споживання, а також імпорт значної кількості енергоресурсів, Україна використовує їх переважно для виробництва сировини і напівфабрикатів, реалізація яких є практично безприбутковою для національної економіки. Сьогодні в структурі українського експорту переважають порівняно низько технологічні товари, перш за все продукція чорної металургії, основної хімії, а також сировина і матеріали, продукція сільськогосподарства», тоді як розвиток туристичної галузі є одним з найбільш перспективних напрямів для сталого економічного зростання нашої держави.

Проведений аналіз протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України дає підстави стверджувати, що основними недоліками цієї сфери є такі: 1) безсистемність реалізації екологічно-економічної політики держави без чіткого визначення її тактичних і стратегічних завдань; 2) відсутність синхронізованих дій держави та бізнесу в проведенні внутрішніх реформ і трансформаційних процесів у туристичній галузі та природоохоронній сфері; 3) відсутність в Україні коштів, необхідних для реалізації дорогих довгострокових програм протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі на тлі чітко вираженої сировинної орієнтації національної економіки разом зі згоранням високотехнологічних галузей промисловості. Перераховані явища супроводжуються підвищеною ресурсоемістю економіки, зокрема енергоемістю, яка і раніше завжди була невиправдано високою.

Ми вважаємо, що туристичній галузі України необхідно прагнути досягти такого стану, за якого її вплив на навколишнє природне середовище не перевищуватиме об'єктивних екологічних обмежень. Таким чином, можна зробити висновок про те, що ефективна проти-

дія екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України може здійснюватися за допомогою певної сукупності конкретних інструментів та методів на чітко визначених рівнях (рис. 1).

Як показують результати проведеного дослідження, економічні рішення, що приймаються в туристичній галузі України як на рівні державних органів влади, так і на рівні окремо взятих суб'єктів господарювання, як правило, не враховують негативний вплив туризму на навколишнє природне середовище. На нашу думку, економічний вигравш у туристичній галузі України повинен зрівнюватися з витратами, які можуть бути викликані погіршенням стану навколишнього природного середовища. В цьому разі туристична галузь України буде вигравною тільки тоді, коли традиційний економічний вигравш перевищуватиме втрати від зниження якості навколишнього природного середовища.

У сучасних умовах господарювання туристична галузь України, як і будь-яка інша економічна система, прагне до мінімізації екологічно-економічних бар'єрів на шляху свого розвитку. В цьому разі виникає закономірне питання про те, який вплив подібне прагнення може мати на стан навколишнього природного середовища нашої країни і політику екологічно-економічного регулювання туристичної галузі України.

На нашу думку, Україна, як і будь-яка держава, яка намагається протидіяти екологічно-економічним конфліктам у туристичній сфері, має замислюватися над тим, яким чином таке регулювання вплине на конкурентні переваги національної економіки та туристичні потоки загалом.

Ми вважаємо, що вплив концептуальної моделі протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України на економіку країни може мати як позитивний, так і деякий негативний характер (рис. 1).

Існують дві основні точки зору щодо побудови концептуальної моделі протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі. Перша точка зору виходить з того, що кожна країна незалежна у виборі рівня і ступеня протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі.

Інша точка зору ґрунтується на формуванні в туристичній сфері та її регулюванні на самій основі від міжнародного до локального) однакового для всіх країн і суб'єктів господарювання природоохоронного законодавства, яке може знизити ймовірність зловживань і неправильного його тлумачення. На нашу думку, таке рішення могло б привести до узгодженості національних інтересів різних країн, територіальних громад та бізнесу, нівелювало б можливі екологічно-економічні конфлікти в туристичній галузі на всіх рівнях, а саме від міждержавного рівня до рівня окремо взятих суб'єктів господарювання.

Враховання екологічного фактору в туристичній сфері та її регулювання на цій основі є однією з найбільш важливих передумов для інтенсифікації економічного розвитку України. Для протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі вирішальним фактором є відповідальність суб'єктів господарювання туристичної галузі України, які забруднюють навколишнє середовище, за їх негативний вплив на діяльність інших економічних суб'єктів. Історично склалося, що одну з основних ролей у протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України має відігравати держава.

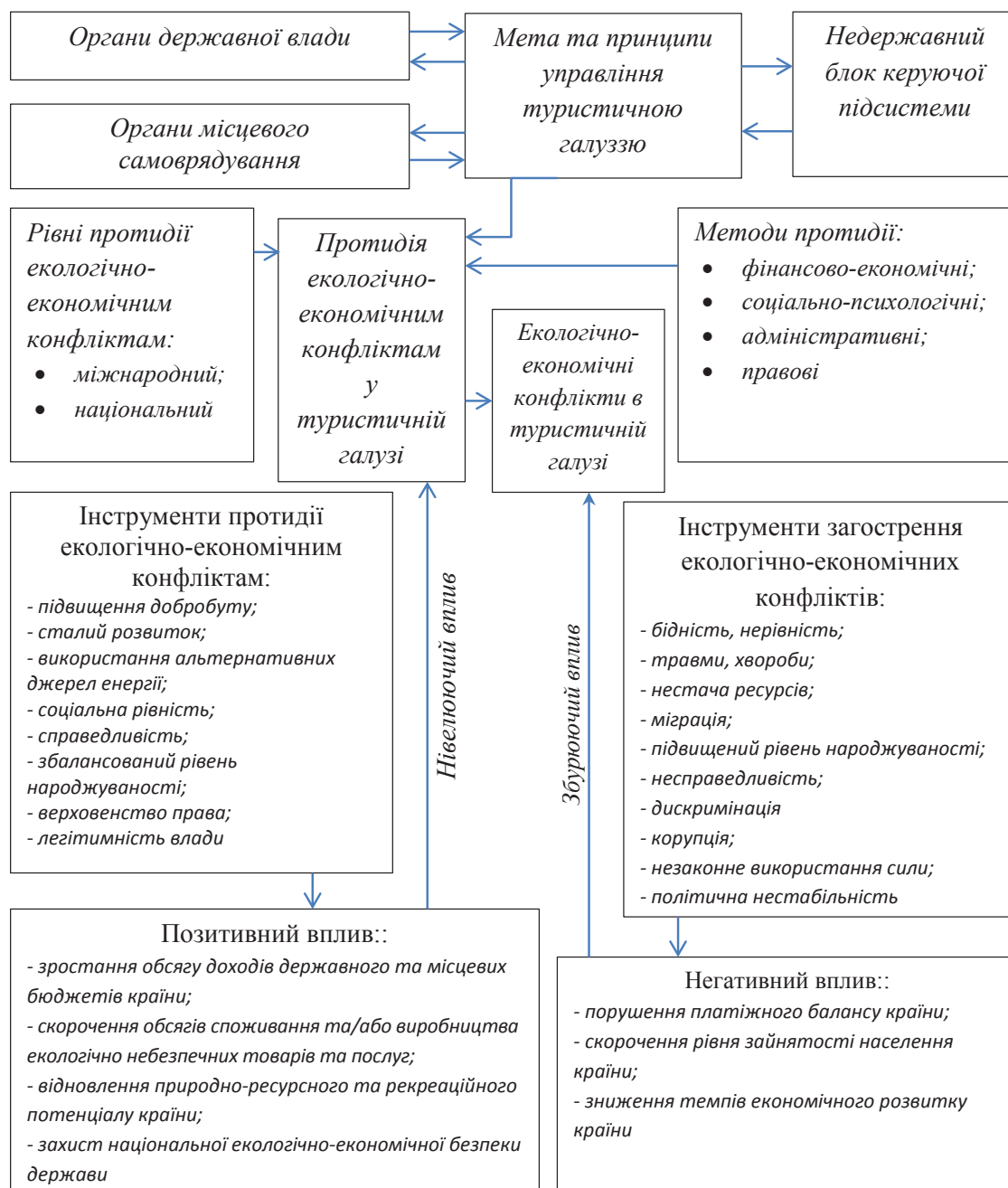

Рис. 1. Концептуальна модель протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [8; 10; 17; 28; 32; 33; 34; 35]

Практична реалізація концептуальної моделі протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України може здійснюватися за допомогою певної сукупності конкретних інструментів і методів на всіх рівнях, а саме від міжнародного до локального. Всі інструменти та методи протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України можна розбити на такі групи: адміністративні та правові методи, прямі та непрямі економічні методи, соціально-психологічні методи.

Тобто концептуальну модель протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України можна уявити як сукупність організаційно-економічних, фінансово-економічних, програмно-координаційних та юридичних методів, принципів, важелів та інструментів, які

застосовуються в практиці регулювання екологічно-економічних відносин як в Україні, так і в інших економічно розвинених країнах світу. Основними її завданнями є теоретичне обґрунтування та розробка відповідної міжнародної та внутрішньої політики нівелювання екологічно-економічних конфліктів і модернізації туристичної галузі України з урахуванням вимог сталого розвитку.

Концептуальна модель протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України спрямована на те, щоб у середньостроковий період подолати системну кризу і створити умови, сприятливі для розквіту культури, поліпшення якості життя, екологізації виробництва, туристичної галузі та відновлення природно-рекреаційного потенціалу України.

Подібна модель може привести до відновлення властивостей екосистем на території України та серйозно поліпшити екологічні й економічні умови життя людей, а ці зміни здатні мати тривалий характер.

Концептуальна модель протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України передбачає зміни у свідомості людей, без яких не може бути корінних змін в практиці ведення бізнесу та державного управління. Особливість цього підходу полягає в тому, що він враховує корінні причини виникнення екологічно-економічних і соціальних конфліктів у туристичній галузі України. Згідно з ними визначаються напрями і способи, за допомогою яких подібні конфлікти можуть бути вирішені. Аналіз причин виникнення екологічно-економічних конфліктів у туристичній галузі України може допомогти розробити стратегію подальших дій щодо їх нівелювання.

Висновки. Результати проведеного дослідження дали змогу зробити висновки про те, що три найважливіші кроки, які необхідно зробити для протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі, можна підсумувати так: 1) розвиток стратегічного мислення; 2) розроблення інтегральних планів подолання економічної кризи та її наслідків за рахунок інтенсифікації використання економічного потенціалу України в туристичній галузі; 3) послідовні дії щодо реалізації розроблених планів на всіх рівнях управління економікою країни.

Крок перший – стратегічне мислення. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що довгостроковий характер основних причинно-наслідкових зв'язків, властивих системам туристичної галузі, вимагає стратегічного мислення. Водночас ми можемо бачити, що значна економічна привабливість короткострокових прибутків дуже часто конфліктує з національними інтересами та необхідністю отримання довгострокових переваг від інтенсифікації використання економічного потенціалу України в туристичній галузі, які стануть основою для майбутнього подолання економічної кризи та її наслідків. В процесі розроблення та реалізації широкомасштабних та довгострокових цільових програм розвитку туристичної галузі ми можемо зосередити увагу на загальних цілях інтенсифікації використання економічного потенціалу України, таких як подолання економічної кризи, збереження навколишнього природного середовища, сталий економічний розвиток країни, не відволікаючись на короткострокові флуктуації щодо отримання швидких надприбутків, які у довгостроковій перспективі зазвичай можуть призвести до порушення рівноваги та загострення проблем, пов'язаних з підвищенням рівня екологічно-економічних загроз і небезпек. Тоді розробка екологічно орієнтованої стратегії інтенсифікації використання економічного потенціалу України в туристичній галузі матиме першорядне значення для подолання економічної кризи, її наслідків та підтримки довгострокової життєздатності усіх елементів навколишнього природного середовища і соціально-економічної підсистеми країни.

Крок другий – розроблення інтегральних планів інтенсифікації використання економічного потенціалу України в туристичній галузі. Необхідно переходити від домінуючих сьогодні одномірних концепцій плану-

вання до розроблення інтегральних планів інтенсифікації використання економічного потенціалу України у туристичній галузі, яке, на нашу думку, було би більш релевантним для подолання складних кризових явищ та їх наслідків у реальних умовах господарювання. Якщо напрями розвитку туристичної галузі визначаються на основі лише однієї домінуючої точки зору, а саме економічній, екологічній, технічній, естетичній, соціальній або політичній, результат може бути тільки незадовільним. Запропонований нами науково-методичний підхід вимагає врахування всіх цих аспектів, факторів та компонентів у процесі аналізування та розроблення інтегральних планів інтенсифікації використання економічного потенціалу України в туристичній галузі. Таким чином, розроблення інтегральних планів інтенсифікації використання економічного потенціалу України в туристичній галузі має комплексний міжгалузевий характер. Для створення та реалізації економічно та екологічно життєздатних стратегій інтенсифікації використання економічного потенціалу України у туристичній галузі, які будуть пріоритетними в довгостроковій перспективі, таке планування не має обмежуватися лише загальними рекомендаціями та консалтинговими звітами. Усі складові («зацікавлені сторони»), які покликані втілювати у життя відповідні ті або інші знання щодо інтенсифікації використання економічного потенціалу України у туристичній галузі, повинні брати активну участь у процесі такого планування. На нашу думку, з метою подолання економічної кризи та її наслідків в інтенсифікацію використання економічного потенціалу України в туристичній галузі повинні бути включені не тільки представники туристичних фірм, агенцій, туроператорів та готелів, але й експоненти таких галузей, як промисловість, транспорт, торгівля, сільське та лісове господарство, а зрештою, і всі громадяни України.

Крок третій – послідовні дії щодо реалізації розроблених планів на всіх рівнях управління економікою країни. Щодо планів і концепцій розвитку туристичної галузі, то в березні 2017 року урядом України схвалено «Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [27], яка містить значну кількість інтегрального планування та стратегічного мислення, що є найважливішою основою для узгоджених дій у майбутньому щодо протидії екологічно-економічним конфліктам у туристичній галузі України.

Реалізація таких планів у господарській практиці вимагає прийняття відповідно спрямованих рішень на всіх без винятків рівнях управління економікою країни. Державна ініціатива щодо інтенсифікації використання економічного потенціалу України в туристичній галузі, безумовно, є корисною, але розуміння сутності реформ усіма зацікавленими сторонами є необхідною передумовою їх успішної реалізації.

Робота написана в рамках науково-дослідної теми № 0115U001073 «Модельовання конфліктів в економіці» у Сумському державному університеті.

Подальші дослідження в цій галузі дадуть змогу вдосконалити специфічні інструменти організаційно-економічного механізму управління використанням туристичного потенціалу з урахуванням вимог екологічно-економічної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Балацкий О.Ф. Теория и практика оценки экономического ущерба в Украине. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 1994. № 1. С. 138–142.
2. Балацкий О.Ф. Экономика чистого воздуха. Киев: Научная мысль, 1979. 296 с.
3. Бараннік В.О. Безпека та сталий розвиток: концептуальна єдність та відмінності. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія. 2013. № 22(201). С. 109–118.
4. Бараннік В.О. Посткіотські орієнтири сталого розвитку. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика: монографія / В.М. Андерсен, Н.М. Андреева, О.М. Алімов та ін.; за наук. ред. Є.В. Хлобистова. Сімферополь: ВД «Аріал», 2011. С. 26–28.
5. Варналії З.С., Чернодід І.С. Загрози економічній безпеці та її індикатори. Економічна безпека / за ред. З.С. Варналії. Київ: Знання, 2009. С. 63–79.
6. Геєц В.М., Кваснюк Б.Е., Мунтян В.И. От экономической к эколого-экономической безопасности. Социально-экономический потенциал устойчивого развития / под научн. ред. Л.Г. Мельника, Л. Хенса. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. С. 504–507.
7. Герасимчук З.В., Олексюк А.О. Екологічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2007. 280 с.
8. Голод А.П. Безпека туризму як об'єкт регіональних економічних досліджень. Інноваційна економіка. 2014. № 4(53). С. 190–194.
9. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 240 с.
10. Грищенко І.В. Еколого-економічні загрози та небезпеки в Україні: проблеми ідентифікації та протидії. Економіка та держава. 2012. № 3. С. 47–51.
11. Данилишин Б.М. Природно-екологічний потенціал в стратегії сталого розвитку України. Наука та науковознавство. 2006. № 3. С. 94–100.
12. Дергачова В.В., Згуровський О.М. Глобалізаційні процеси сучасної світової економіки в контексті суспільного розвитку та економічної безпеки. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2011. № 8. С. 111–120.
13. Дергачова В.В., Савельєв Н.Н. Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави. Економіка України. 2010. № 1. С. 19–28.
14. Долішній М.І., Садова У.М., Семів Л.О. Глобалізація та її регіональні виміри. Регіональна економіка. 2002. № 3. С. 7–24.
15. Дорогунцов С.І., Федорищева А.П. Державне регулювання техногенно-екологічної безпеки в регіонах України. Економіка України. 2002. № 4. С. 70–77.
16. Древаль О.Ю. Економічна оцінка екологічно обумовлених корозійних втрат: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.08.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища». Сумы, 2013. 21 с.
17. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: колективна монографія: у 2 т. Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014. Т. 2. 349 с.
18. Козьменко О.В., Козьменко С.Н. Экономико-математические методы в страховании экологических и катастрофических рисков. Управление производством: проблемы теории и практики: монография / под общ. ред. Е.В. Мартяковой. Донецк: ДонНТУ, 2008. С. 403–410.
19. Кравців В.С. Регіональна екологічна політика в умовах становлення ринкової економіки в Україні (теорія, методи, практика): автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». Київ, 2007. 43 с.
20. Мелешкин М.Т., Зайцев А.М., Маржилов Х.В. Экономика и окружающая среда: взаимодействие и управление. Москва: Экономика, 1979. 207 с.
21. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы устойчивого развития систем. Социально-экономический потенциал устойчивого развития / под научн. ред. Л.Г. Мельника, Л. Хенса. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. С. 31–52.
22. Мельник Л.Г. Экономические основы решения экологических конфликтов в контексте устойчивого развития. Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. С.Н. Бобылева, В.В. Сабадаша. Сумы: Университетская книга, 2010. С. 266–295.
23. Мишенин Е.В., Семенов Б.А., Мишенин Н.В. Экономический механизм экологизации производства. Сумы: ИПП «Мрія-1» ЛТД, 1996. 140 с.
24. Мунтян В.І. Економічна безпека України. Київ: вид-во КВІЦ, 1999. 464 с.
25. Недін І.В. До моделювання еколого-економічних наслідків дострокового припинення діяльності промислового підприємства. Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». 2004. № 9(68). С. 100–109.
26. Сабадаш В.В. Енергетично-ресурсна безпека України: загрози виникнення еколого-економічних конфліктів. Вісник СумДУ. 2009. № 2. С. 70–77.
27. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>.
28. Тарнавський В.В. Чем торгует Украина. Внешняя торговля. 2000. № 13. С. 72–73.
29. Харічков С.К. Інноваційна модель екологічної інфраструктури в Україні. Економіка і управління. 2013. № 3. С. 89–97.
30. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат: монографія. Київ: Кондор, 2007. 788 с.
31. Хлобистов Є.В., Жарова Л.В. Суспільні конфлікти у сфері екологічної (природно-техногенної) безпеки. Механізм регулювання економіки. 2011. № 1. С. 16–23.
32. Climate Change and Tourism – Responding to Global Challenges / World Tourism Organization, 2008. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284412341>.
33. European Union Short-Term Tourism Trends, Volume 1, 2017-3 / World Tourism Organization, 2017. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284418930>.
34. UNWTO Annual Report 2016 / World Tourism Organization, 2017. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284418725>.
35. UNWTO Tourism Highlights: 2017 Edition / World Tourism Organization, 2017. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284419029>.